

MIROSLAV GLAVIČIĆ

PISMO PAPE INOCENTA IV. SENJSKOM BISKUPU FILIPU U TISKANIM IZDANJIMA I HISTORIOGRAFIJI

Miroslav Glavičić
Odjel za arheologiju
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2
HR 23000 Zadar
glavicic@unizd.hr

UDK: 930(497.5)
235.3(044.6)
Pregledni članak
Ur.: 2014-12-27

O povlastici glagoljanja koju je papa Inocent IV. dao osobno senjskom biskupu Filipu u pismu od 29. ožujka 1248. često su pisali historičari, filolozi i drugi znanstvenici koji su u svojim djelima raspravljali o fenomenu glagoljice, glagoljskoj baštini i sličnim temama. Zbog svojega je nacionalnoga značenja prijepis latinskog teksta pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, onako kako je zabilježeno u vatikanskim registrima (Archivio Segreto Vaticano, Reg. Vat. n. 21, f. 522rv), redovito naveden u relevantnim zbirkama izvora za hrvatsku povijest, gdje se i s hrvatskim prijevodom i komentarima. U prvom dijelu članka autor niže poznate mu objave prijepisa latinskog teksta i hrvatske prijevode s komentarima, koje su referentne pri navođenju izvornika. U drugom dijelu članka autor daje osvrt na sadržaj pisma pape Inocenta IV. i djelatnost senjskoga biskupa Filipa o kojoj se nešto malo zna samo s početka njegova biskupovanja, preciznije iz godine 1248. Međutim, i to malo poznatih podataka svjedoči o respektabilnom ugledu senjskog biskupa Filipa, koji nadilazi granice njegove biskupije, a povezan je s novom misijskom strategijom katoličke Crkve u kojoj staroslavensko bogoslužje i glagoljica postaju prikladno sredstvo kojim se pravovjerje može štititi i širiti se. U tom kontekstu posebno se sagledava značenje pisma pape Inocenta IV. i povlastica senjskom biskupu Filipu da i on kao biskup može vršiti bogoslužje na staroslavenskom jeziku iz glagoljskih knjiga u onim krajevima u kojima postoji taj običaj. Autor je svoju raspravu temeljio na istraživanjima mons. dr. sc. Mile Bogovića, kojemu, u godini kada navršava 75 godina života i slavi 50. obljetnicu svećeništva, s poštovanjem posvećuje ovaj članak.

Ključne riječi: Senj, glagoljica, papa Inocent IV., senjski biskup Filip

Mons. dr. sc. Mile Bogović, gospičko-senjski biskup, crkveni povjesničar i sveučilišni profesor, zadužio je u mnogo čemu svojim svećeničkim i znanstvenim radom grad Senj i zato je lijepo da mu je Uredništvo *Senjskog*

zbornika, u godini kada navršava 75 godina života i slavi 50. obljetnicu svećeništva, posvetilo 41. knjigu ovoga znanstvenog časopisa, čiji je dugogodišnji i stalni suradnik. On je, naime, na stranicama *Senjskog zbornika*, naravno i u drugim znanstvenim časopisima i publikacijama, obradio niz raznovrsnih tema iz povijesti senjske biskupije, promičući pritom uvijek i bogatu kulturno-povijesnu baštinu grada Senja. Razmišljajući o temi koju bih obradio za ovu priliku, a koja bi bila najprikladnija i najbliža tematici Bogovićeve znanstvene preokupacije, odlučio sam napisati članak o objavama prijepisa i prijevoda pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu od 29. ožujka 1248. Iako je navedena tema poprilično "strana" mojoj dosadašnjoj arheološkoj znanstvenoj preokupaciji, kao Senjaninu, kojemu su jednako dragi svaki djelić spomeničke baštine i svako slovo senjske povijesti, ona mi nije i nepoznata. Sa sadržajem Inocentova pisma senjskom biskupu Filipu upoznao sam se još kao apsolvant na predavanjima pok. akademika Branimira Glavičića,¹ a kasnije sam svoja osnovna znanja, napose o značenju papina dopuštenja senjskom biskupu kojim "glagoljica prelazi prag senjske katedrale", tj. da i biskup može služiti mise na staroslavenskom jeziku iz glagoljskih knjiga u onim krajevima u kojima postoji taj običaj, produbio čitajući radove Mile Bogovića.² On je u svojim radovima, gdje se referirao na pismo pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, dao svoj originalan hrvatski prijevod latinskoga teksta,³ detaljno je protumačio napisane papine riječi i izvršno je objasnio značenje papina pisma u širem historijskom kontekstu, u kojem glagoljaštvo sagledava kao prikladno sredstvo u novoj papinskoj misijskoj strategiji učvršćivanja i širenja pravovjerja na hrvatskim i susjednim slavenskim prostorima, pri čemu je uloga senjskog biskupa Filipa kao izravnog papina povjerenika bila iznimno važna. Dakle, zato jer je riječ o jednom od najvažnijih dokumenta iz povijesti senjske Crkve, čije se značenje protegnulo izvan granica senjske biskupije i povoljno se odrazilo na razvoj glagoljice na nacionalnoj razini, o čemu je na stranicama *Senjskog zbornika* ponajviše pisao Mile

¹ Na Odjelu za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zadru, u ljetnom semestru akad. godine 1987/88. iz kolegija *Srednjovjekovni latinitet*.

² Tu poglavito mislim na knjigu *Hrvatsko glagoljsko tisućljeće*, koju je Mile Bogović napisao, a Senjsko muzejsko društvo i Gradski muzej Senj objavili kao poseban 25. svezak znanstvenog časopisa *Senjski zbornik* za godinu 1998., u povodu 750. obljetnice pisma Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu 29. ožujka 1248. Drago mi je što sam tada kao tehnički urednik *Senjskog zbornika* sudjelovao u grafičkoj pripremi i tisku knjige u kojoj su predstavljene historijske i kulturološke vrijednosti glagoljaške baštine grada Senja.

³ Koliko mi je poznato, Mile Bogović je jedini koji je u svojim radovima objavio presliku teksta pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu iz 1248. M. BOGOVIĆ, 1994a, 113; 1998a, 57; 1998b, 62.

Bogović, odlučio sam napisati članak o objavama i prijevodima teksta pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu od 29. ožujka 1248., koji s dužnim poštovanjem posvećujem mons. dr. sc. Mili Bogoviću.

Objave latinskog izvornika i hrvatski prijevod pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu

Pismo ili otpis (reskript)⁴ pape Inocenta senjskom biskupu Filipu od 29. ožujka 1248. među prvima u prijepisu objavljuje Senjanin Emanuel (Manojlo) Sladović, svećenik i gimnazijski profesor,⁵ koji na kraju svoje knjige o povijesti senjske biskupije (*Povēsti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*) ima poseban dodatak o glagoljici, gdje na str. 451 piše: "Glagolica je stara kano i cirulica ako ne starija. U našoj biskupiji imademo za nju povlast da ju smijemo rabiti u službi božjoj i svetih kano i bogoslužbenih knjigah. Tu je povlast nam potvrdio papa inocent IV. 1248. u pismu na senjskoga biskupa danom. Būla glasi ovako: porrecta nobis tua petitio continebat, quod in slavonia est *litera specialis* quam illius terrae clerici se habere a b. hieronymo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis. Unde ut illis efficiaris conformis et terrae consuetudinem, in qua existis episcopus, imiteris, celebrandi divina secundum dictam literam a nobis suppliciter licentiam (poslē nastavše pravde od strane latinujućih prvostolnikah splētskih) postulasti. Nos igitur attendentes quod sermo rei et non res est sermoni subjecta (ovo je trpljivost i pametna) licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur praemissa, dum modo sententia ex ispius varietate literae non laedatur, auctoritate praesentium concedimus postulatam. Datum lugduni IV. kal. aprilis anno V."

Ipak, iako je našim historičarima jamačno bila poznata Sladovićeva objava iz godine 1856., uobičajilo se pri navođenju teksta Inocentova pisma senjskom biskupu Filipu citirati prijepise iz nekih drugih djela, ponajviše prijepis koji je nešto kasnije, godine 1863., objavio Augustin Theiner, crkveni povjesničar i prefekt Vatikanskog arhiva, u prvom svesku zbirke izvora o starim spomenicima Južnih Slavena (*Vetera monumenta Slavorum*

⁴ Senjski biskup Filip zamolio je papu Inocenta IV. odobrenje za uporabu glagoljice u bogoslužju, a ovaj mu je svoj pozitivni odgovor poslao u pismu od 29. ožujka 1248, koji je, zato što je to odgovor na molbu, najbolje nazivati otpisom ili reskriptom. Iako se u daljnjem tekstu za papin pismeni odgovor na Filipovu molbu pretežito koristi termin *pismo*, treba ga shvatiti samo kao *terminus technicus*, jer jasno je da je riječ o papinu odgovoru dostavljenom u pisanoj formi, tj. o otpisu ili reskriptu.

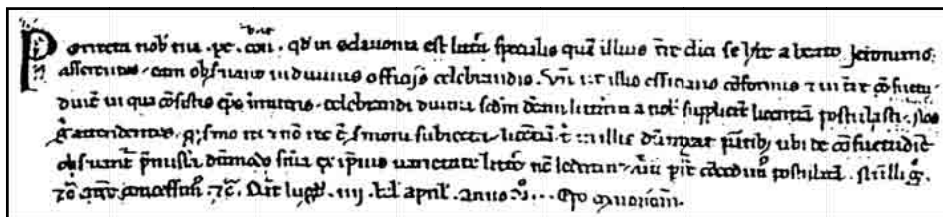
⁵ M. RAGUŽ, 2001, 255-256.

meridionalium historiam illustrantia...). Ondje na str. 78, pod brojem 98, stoji prijepis latinskog izvornika: "Episcopo Sceniensi (Segniensi) de quadam littera b. Hieronymi in divinis officiis observanda. Reg. An. V. ep. 753. / INNOCENTIUS EPISCOPUS etc. Venerabili fratri ... Episcopo Sceniensi, salutem etc. Porrecta nobis tua petitio continebat, quod in Sclavonia est littera specialis, quam illius terre clerici se habere a beato Ieronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis. unde cum illis efficiaris conformis et in terre consuetudinem, in qua consistis Episcopus, imiteris, celebrandi divina secundum dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti. Nos igitur attendentes, quod sermo rei et non res est sermoni subiecta, licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur premissa, dummodo sententia ex ipsius varietate littere non ledatur, auctoritate presentium concedimus postulatam. Nulli ergo etc. nostre concessionis etc. Datum Lugduni IIII. Kalendas Aprilis, Pontificatus nostri Anno Quinto."

Ivan Kukuljević uredio je zbirku izvora za hrvatsku povijest pod naslovom *Prava kraljevstva Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*, gdje je u sv. IV., na str. 67-68, pod br. 54, objavljen prijepis latinskog teksta pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu: "LIV. / Anno 1248, die 29. Martii. Lugduni. / Innocentius IV. P. M. episcopo Segniensi (Philippo) dat petitam facultatem divina officia slavice, litera glagolitica, celebrandi. / Episcopo Sceniensi. Porrecta nobis tua petitio continebat, quod in Sclavonia est litera specialis, quam ipsius terrae clerici se habere a b. Hieronymo asserentes eam observant in divinis officiis celebrandis, unde ut illis efficiaris conformis et in terrae consuetudinem, in qua consistis episcopus, celebrandi divina secundum dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti. Nos igitur attendentes, quod sermo rei et non res est sermoni subiecta, licentiam tibi in illis dumtaxat ubi de consuetudine observantur premissa, dummodo sententia ex ipsius varietate littere non laedatur, auctoritate presencium concedimus postulatam. Nulli ergo etc. dat. Lugduni IV. kal. Aprilis anno V."⁶

A u svojoj posljednjoj prikupljenoj zbirci izvora za hrvatsku povijest, koja je godine 1891. postumno objavljena pod naslovom *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII*, Kukuljević prepričava sadržaj Inocentova pisma senjskom biskupu Filipu: "DXLIII. /

⁶ U napomeni nakon teksta navodi: "E Regest. Innocentii PP. IV. Kal. Aprilis anno V. in secr. Tabulario Vatic. Item e Cod. Bibl. Vat. Nro. 7157 fol. 184 descripsit Dr. Fr. Rački." U bilješki donosi tekst pisma koje je, godine 880, papa Ivan VIII. uputio moravskom knezu Svatopluku, navodeći da je slavensko pismo sastavio Konstantin ("Litteras denique sclauiniscas a constantino quondam philosopho repertas...").

Sl. 1. Pismo pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, 29. ožujka 1248.
(prema M. BOGOVIĆ, 1998a, 57)

Lugduni, 29. Martii 1248. Innocentius IV. papa ad petitionem episcopi segniensis, quae continebat, quod in Slavonia est littera specialis, quam illius terrae clerici se habere a beato Hieronymo asserentes eam observant in divinis officiis celebrandis; quare ut sit illis conformis, et ut conservet consuetudinem terrae, postulat licentiam secundum dictam litteram divina celebrare, attendens ergo quod sermo rei, et non res sit sermoni subiecta, licentiam ei in illis partibus, ubi de consuetudine observantur praemissa, dummodo sententia ex ipsius varietate litterae non laedatur, concedit. / Theiner: Mon. Slav. merid. I, p. 78.⁷

Sljedeće djelo koje je referentno pri preuzimanju prijepisa teksta pisma Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu jest *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. IV., koji je, godine 1906., uredio Tadija Smičiklas. Ondje na str. 343, pod brojem 307, piše: "1248, 29. marta. U Lyonu. / Inocencije IV. papa potvrđuje glagolicu biskupu senjskomu. / Innocentius episcopus servus servorum dei venerabili fratri (Philippo), episcopo Sceniensi salutem et apostolicam benedictionem. Porrecta nobis tua petitio continebat, quod in Sclavonia est littera specialis, quam illius terre clerici se habere a beato Ieronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis. Unde cum illis efficiaris conformis et in terre cosuetudinem, in qua consistis episcopus, imiteris, celebrandi divina officia secundum dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti. Nos igitur attendentes, quod sermo rei et non res est sermoni subiecta, licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur praemissa, dummodo sententia ex ipsius varietate littere non ledatur, auctoritate presentium concedimus postulata. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre concessionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Datum Lugduni quarto kalendas aprilis, pontificatus nostri anno quinto."⁸

⁷ I. KUKULJEVIĆ, 1891, 249.

⁸ CD IV, 343, br. 307.

Prijepis teksta pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, koji je također referentan pri navođenju izvornika u kasnijim objavama, donosi godine 1906. Luka Jelić u *Povijesnim izvorima za glagoljsku-rimsku liturgiju od XIII. do XIX. stoljeća*, gdje na str. 9, pod brojem 3, piše⁹: "(Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri Philippo) Episcopo Senien(si etc.) Porrecta nobis tua petitio continebat, quod in Sclavonia est littera specialis, quam illius terre clerici se habere a beato Jeronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis. Unde cum illis efficiaris conformis, et in terre consuetudinem, in qua consistis episcopus, imiteris, celebrandi divina officia secundum dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti. Nos igitur attendentes, quod sermo rei, et non res est sermoni subiecta, licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur premissa, dummodo sententia ex ipsius varietate littere non ledatur, auctoritate presentium concedimus postulatum. Nulli ergo etc. nostre concessionis etc. Datum Lugduni IV. Kalendas Aprilis (Pontificatus Nostri) Anno Quinto." U bilješki uz prijepis latinskoga teksta naveden je kao izvor "Tabularium Vaticanum, Regesta Innocentii IV, N. 21, fo. 522 v.; Anno V. ep. 756", a za usporedbu teksta "Cfr. Potthast, Regesta Pontif. Roman. n. 12880.¹⁰ Theiner, Monumenta Slavorum Meridionalium I, 78" s napomenom "uti animadvertit Nilles (Zeitschrift für kath. Theologie, Innsbruck 1900, p. 11.) non correctam lectionem praebuit; quare a nobis textus hic revisus est."

Na Jelićevu objavu prijepisa teksta pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu referira se Svetozar Ritig u djelu *Povijest i pravo Slovenštine u crkvenom bogoslužju*, objavljenom 1910., kada u posebnom poglavlju (XVI. Reskript Inocentija IV. od 1248. i njegova pravna sadržina) analizira pravnu stranu papina otpisa, tj. na str. 216, u bilj. 5, piše: "Ovdje sam donio tekst

⁹ U podnaslovu 3. 1248, 29. Martii, Romae (Segnens) kao mjesto pisanja naveden je Rim, što je pogrešno, jer je pismo bilo napisano u Lyonu, a registrirano je u vatikanskim registrima. Prije prijepisa teksta pisma je objašnjenje: "Innocentius papa IV. recognoscens titulum iuridicum consuetudinis immemorabilis liturgiae Glagolito-Romanae in Slavonia, Philippo episcopo Segniensi, qui, cum lingua Latina ordinatus existeret, consuetudini terrae tamen conformis effici postulasset, licentiam divina officia iuxta liturgiam praedictam celebrandi, concedit."

¹⁰ August Potthast, *Regesta pontificum romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, Vol. 2, Berlin, 1874., 1083, br. 12880: "(12880) Episcopo Sceniensi (Scemensi Rayn., Erb.) concedit licentiam celebrandi divina officia secundum litteram specialem, quam Sclavoniae clerici se habere a b. Ieronimo asserentes in divinis officiis celebrandis observant. IV (III Mon. Hung.) kal. Apr. a° 5°. | Raynaldi Ann. ad a. 1248 § 52; Erben Reg. Bohem. I. 558. n° 1204; Theiner Vet. mon. Slavor. mer. I. 78. n° 98; Mon. Hungar. hist. Dipl. XII. 267. n° 186. – »Porrecta nobis tua.«" (dostupno na <https://archive.org/stream/RegestaPontificumRomanorumIndeAbA.PostChristumNatumMxcviiiAdA/PotthastRegestaPontificumRomanorumVol2#page/n70/mode/1up>)

prema izdanju dr. Luke Jelića u *Fontes Liturgiae Glagolito-romanae*; XIII p. 9 n. 3.¹¹ Svetozar Ritig u navedenom djelu, na str. 216, u bilj. 5, donosi i prijevod papina pisma na hrvatski jezik, koji glasi: "Predana nam tvoja molba je sadržavala, da je u Slavoniji posebno pismo (jezik), za koje tvrde klerici one zemlje, da ga imadu od sv. Jeronima, pa ga rabe, kada obavljaju sveto bogoslužje. Da bi ti njima postao istovjetan i da se prilagodiš običaju zemlje, u kojoj jesi biskupom, zatražio si u nas dopuštenje, da obavljaš sv. bogoslužje u tom pismenu. Mi dakle na umu imajući, slovo stvari, a ne stvar slovu da je podložna, zatraženu ti ovim listom dozvolu podijeljujemo, i to u onim krajevima, gdje vlada gore pomenuti običaj, samo da se smisao (nauka) ne bi povrijedila razlikom u pismu (jeziku.) Dano u Lyonu 29. ožujka 1248 god."

Prije Ritiga, godine 1868., Bogoslav Šulek u zbirci izabranih pravnih tekstova objavljenih pod naslovom *Naše pravice. Izbor zakonah, poveljah i spisah, znamenitih za državno pravo kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske od g. 1202 – 1868.*, usporedno donosi hrvatski prijevod (lijevo)¹² i latinski izvornik (desno)¹³ teksta pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu. Tekst na latinskom vjeran je prijepis izvornika,¹⁴ a hrvatski prijevod glasi: "Biskupu senjskomu. Podnešena mi je tvoja molbenica, koja kaže, da u Slavoniji ima osobito pismo, za koje svećenstvo te zemlje tvrdi, da ga ima od blaženoga Jerolima, a tim se pismom služi kod službe Božje: zato da se prilagodiš njemu i običaju zemlje, u kojoj si biskupom, zamolio si od nas dozvolju, da možeš služiti onim pismom službu Božju. Mi dakle uvažavajući, da je jezik podložen stvari, a ne stvar jeziku, podjeljujemo ti kriepošću ovoga lista željenu dozvolju, nego samo glede onoga, što je do sada bio običaj, i da se razlikom pisma nepovriedi smisao. Dato u Lionu na 4. Travnja godine 5."¹⁵

Slijede dva hrvatska prijevoda pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, koja su objavljena u djelima tiskanim u Zadru. Prvo je fra

¹¹ U istoj bilješci piše: "Ovaj se reskript nalazi u vatikanskim registima Inocentija IV. N. 21. f. 522. – Izdan je u Potthast: *Regesta romanorum pontificatum 1198-1304*. II. nr. 12877.; Theiner: *Monumenta Hung.* I. c. nr. 386. i češće."

¹² B. ŠULEK, 1868, 22, 24.

¹³ B. ŠULEK, 1868, 23, 25.

¹⁴ B. ŠULEK, 1868, 24: "Iz pismare vatikanske."

¹⁵ Šulekov je prijevod popraćen i bilješkom: "Neprecjenljiva povlastica, podijeljena jošte god. 880. od pape Ivana VIII. svim Slavenom, da mogu službu Božju u svom jeziku materinskom ob služivati, bila je s vremenom naišla na tolike neprijatelje, da je napokon samo u nekome dielu trojedne kraljevine valjanosti svoju uzdržala i glede biskupije senjske ovdje navedenom poveljom kao obnovljena bila, gdje (*sic*) se zbilja do današnjega dana hrvatska misa čita, pisana glagolicom – a to je ono pismo, za koje se gore kaže, da ga je sam sv. Jerolim izumio." B. ŠULEK, 1868, 24-25.

Šimun Milinović, godine 1880., tiskao ranije prikupljene *Crtice o slovenskoj liturgiji: na uspomenu tisućnog goda glagoljice*, gdje je u poglavlju "Inocenco IV dopušta slovensko bogoslužje" na str. 95-96 objavljen prijevod,¹⁶ koji glasi: "Prikazana tvoja nam molbenica sadržavala je kako ima u Sloveniji (Hrvatskoj) neko osobito pismo (glagoljica) koje svećenstvo rečene zemlje tvrdi da ga je sv. Jerolim izumio i njim se u obluživanju službe božje posluživao. Po tom da se i ti njima ujednačiš i slediš običaj one zemlje, u kojoj kao biskup stojiš, od nas si najpokornije molio da ti dopuštimo službe božje obavljati rečenim pismom. Mi pak razumievši da besjeda stvari, a ne stvar besjedi podčinjena ima biti, ovim ti vlast podieljujemo da u onih stranah, tojest, gdje se to običaje ovršivati, možeš i ti slobodno služiti se u kriepost ovih, samo ako se različnostju pisma jezgra ne mienja."¹⁷

Don Ivo Prodan, godine 1900., u svojim je "crticama", tiskanim u knjizi *Borba za glagolicu*, u XI. poglavlju "Inocenco IV potvrđuje slovensko bogoslužje", objavio na str. 175 sljedeći prijevod: "Prikazana tvoja nam molbenica zadržavala je kako ima u Sloveniji (Hrvatskoj) neko osobito pismo (glagolica) koje svećenstvo rečene zemlje tvrdi da ga je sv. Jerolim izumio i njim se u obluživanju službe božje posluživao. Po tom da se i ti njima ujednačiš i slediš običaj one zemlje, u kojoj kao biskup stojiš, od nas si najpokornije molio da ti dopuštimo službe božje obavljati rečenim pismom. Mi pak razumievši da besjeda stvari, a ne stvar besjedi podčinjena ima biti, ovim ti vlast podieljujemo da u onim stranam tojest, gdje se to običaje ovršivati, možeš i ti slobodno služiti se u krepost ovih, samo ako se različnostju pisma jezgra stvari ne mijenja."¹⁸

¹⁶ Milinovićev prijevod preuzima Žubrinić, koji, vjerojatno da bi suvremenom čitatelju arhaični prijevod bio razumljiviji, u posljednjoj rečenici čini modifikaciju, koja je otisnuta podebljano, pa čitamo: "... podjeljujemo da tamo gdje je to običaj vršiti..." Razlika je i u prvoj rečenici, koja kod Žubrinića glasi: "Prikazana tvoja nam molbenica sadržavala je kako ima u Slavoniji..." Usp. D. ŽUBRINIĆ, 1994, 108.

¹⁷ Š. MILINOVIĆ, 1880, 95-96. U bilješci.: "Raynaldus in Annal. eccles. ad ann. 1248."

¹⁸ I. PRODAN, 1900, 175. U bilješci je napomena da se u *Prilogu B* na str. 113 nalazi latinski tekst: "VIII. / Innocentius P. IV: ad episopum Seniensem licentiam concedit, in partibus Slavoniae divinum officium slavice celebrandi A. 1248. / Porrecta nobis petitio tua continebat, quod in Slavonia est littera specialis, quam illius terrae clerici se habere a B. Hieronymo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis. Unde ut illis efficiars conformis, et terrae consuetudinem, in qua existis episcopus, imiteris, celebrandi divina officia secundum praedictam litteram, a nobis licentiam suppliciter postulasti. Nos igitur attendentes, quod sermo rei, et non res sermoni subjecta, licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur praemissa, dummodo ex ipsius varietate litterae sententia non laedatur, auctoritate praesentium concedimus postulatam. Lungduni XIV. Kal. Aprilis, 1248. / (Raynaldus in Annal. eccl. ad a. 1248.)"

U pregledu objava teksta latinskog izvornika i hrvatskog prijevoda pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu iz 1248. mora se spomenuti priručnik srednjovjekovnog latiniteta s izborom diplomatskih tekstova, koji su priredili povjesničar Stjepan Srkulj i klasični filolog Koloman Rac, pod naslovom *Documenta historiam Croaticam spectantia*. U Zagrebu je godine 1909. tiskano prvo, a potom godine 1941. i drugo izdanje *Documenta...*, a u njima je na str. 46-47, pod rednim brojem 14. i naslovom "Papa Inocencije IV. dopušta senjskom biskupu Filipu uporabu glagolice god. 1248." objavljen latinski tekst pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu. Idenični latinski tekst u oba izdanja donesen je prema Smičiklasovoj objavi u *Diplomatičkom zborniku Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. IV.¹⁹ Prvo i drugo izdanje *Documenta...* opremljeno je komentarima i priručnim latinsko-hrvatskim rječnikom, što je u mnogome olakšavalo razumijevanje i prijevod odabranih diplomatskih tekstova iz hrvatske povijesti naraštajima gimnazijalaca i studenata klasične filologije, povijesti i teologije. Ta izdanja nisu imala hrvatske prijevode, međutim kad je Stjepan Srkulj priredio i godine 1910. tiskao *Izvore za hrvatsku povijest IV.*, ondje je na str. 39, s brojem 20., objavljen prijevod pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu: "Inocencije biskup, sluga slugâ Božjih, časnomu bratu (Filipu), biskupu senjskomu, (šalje) pozdrav i blagoslov apostolski. Podnesena mi je molba Tvoja, koja kaže, da ima u Slavoniji osobito pismo, za koje svećenstvo te zemlji tvrdi da ga ima od blaženoga Jeronima a to pismo upotrebljavaju u službi Božjoj: zato si u nas, da bi se prilagodio njima i poveo za običajem one zemlje, u kojoj si biskup, zamolio dopuštenje, da smiješ služiti službu Božju na onom pismu. Mi dakle uzimajući na um, da se jezik stvari, a ne stvar jeziku mora priljubiti, dopuštamo to, kako si zatražio, ovim listom, ali samo onoliko, koliko je dosada bio običaj, i da se razlikom pisma ne bi povrijedio smisao. Pa uopće nitko na svijetu ne smije ovaj list – naše dopuštenje pogaziti ili mu se drskom smjelošću protiviti. / Dano u Lyonu na 29. ožujka a 5. godine, što smo papa."

U Zagrebu je godine 1995. tiskano i treće izdanje *Documenta...*, koji su priredili Željko Trkanjec i Pavao Knezović, gdje je također, ali na str. 49, pod brojem 9., objavljen latinski tekst pisma pape Inocenta senjskom biskupu Filipu s tumačenjem kako valjano na hrvatski prevesti pojedine izraze ili pri prijevodu upotrijebiti pravilno značenje nekih riječi. I treće je izdanje *Documenta...* opremljeno latinsko-hrvatskim rječnikom, ali na str. 108-109 objavljen je i hrvatski prijevod, koji glasi: "Inocencije biskup, sluga slugu božjih, časnom

¹⁹ "Smičiklas, Codex diplomaticus, IV." Usp. S. SRKULJ – K. RAC, 1909, 46, br. 14; S. SRKULJ – K. RAC, 1941, 46, br. 14.

bratu (Filipu), biskupu senjskom, (šalje) pozdrav i apostolski blagoslov. Podnesena nam je tvoja molba koja kaže da ima u Slavoniji²⁰ osobito pismo za koje svećenstvo te zemlje tvrdi da ga ima još od blaženoga Jeronima, a upotrebljava ga u službi božjoj. Stoga si u nas, da bi se prilagodio njima i poveo za običajem one zemlje u kojoj si biskup, ponizno zamolio dopuštenje da smiješ služiti službu božju u spomenutom jeziku (pismu). Mi dakle, imajući na umu da je jezik podređen stvari, a ne stvar jeziku, dajemo ovlašću ove isprave traženo dopuštenje, ali samo u onim krajevima u kojima se (već) upotrebljava gore navedena (glagoljica), samo da se razlikom pisma (jezika) ne bi povrijedio smisao. Neka dakle nikome uopće ne bude slobodno ovu ispravu našeg dopuštenja okrnjiti ili joj se drskom smjelošću protiviti. / Dano u Lyonu, 29. ožujka, pete godine našega pontifikata."

Nada Klaić priredila je historijske čitanke za hrvatsku povijest pod naslovom *Izvori za hrvatsku povijest, II i Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, gdje je objavila identične hrvatske prijevode pisma pape Inocenta senjskom biskupu Filipu:²¹ "Inocencije biskup, sluga slugu božjih, časnom bratu (Filipu), biskupu senjskom, (šalje) pozdrav i apostolski blagoslov. Podnesena nam je tvoja molba, koja kaže, da ima u Slavoniji osobito pismo, za koje svećenstvo te zemlje tvrdi, da ga ima još od blaženoga Jeronima, a upotrebljava ga u službi božjoj. Stoga si u nas, da bi se prilagodio njima i poveo za običajem one zemlje, u kojoj si biskup, ponizno zamolio dopuštenje, da smiješ služiti službu božju u spomenutom jeziku (pismu). Mi dakle, imajući na umu, da je jezik podređen stvari, a ne stvar jeziku, dajemo ovlašću ove isprave traženo dopuštenje, ali samo u onim krajevima, u kojima se (već) upotrebljava gore navedena (glagoljica), samo da se razlikom pisma (jezika) ne bi povrijedio smisao. Neka dakle nikome uopće ne bude slobodno ovu ispravu našeg dopuštenja okrnjiti ili joj se drskom smjelošću protiviti. / Dano u Lyonu 29. ožujka, pete godine (našega) pontifikata."

Mihovil Bolonić u svom opsežnom radu o vezama krčkih i senjskih glagoljaša, objavljenom u *Senjskom zborniku*, sv. VI, za godinu 1975., na str. 92, donosi hrvatski prijevod teksta pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, koji glasi: "Inocencije biskup itd. Časnom bratu Filipu, senjskom biskupu itd. Predana nam tvoja molba sadržavala je, da je u Slavoniji (tj. u Hrvatskoj, op. M. B.) posebno pismo koje kler rečene zemlje tvrdeći, da ga

²⁰ Tj. u Hrvatskoj.

²¹ N. KLAIĆ, 1958, 29-30, br. 18; N. KLAIĆ, 1972, 147, br. 108. Za latinski izvornik citira "T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik IV*, str. 343." Njezin prijevod objavljuje P. POŽAR, 1990, 67.

imaju od sv. Jeronima, upotrebljava u božjim službama. Stoga želeći da se s njim izjednačiš (*efficiaris conformis*) i da možeš slijediti običaj one zemlje u kojoj si biskup, zamolio si nas za dozvolu da bi mogao služiti bogoslužje istim pismom (tj. jezikom, op. M. B.). Stoga dakle razmotrivši, kako je jezik stvari, a ne stvar jeziku podložna, ovime ti dozvoljavamo da u onim stranama u kojima je to običaj tako činiš bogoslužje, ali samo da se smisao poradi razlike pisma (tj. jezika, op. M. B.) ne iskvari... Dano u Lyonu IV. kalende travnja (Našeg pontifikata) godine pete." Bolonić je latinski tekst preuzeo prema objavi Luke Jelića u *Povijesnim izvorima za glagoljsku-rimsku liturgiju od XIII. do XIX. stoljeća*, str. 9, br. 3.²²

Prijevod teksta i osvrt na sadržaj pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu objavili su i drugi historičari i filolozi u brojnim radovima i djelima u kojima su raspravljali o fenomenu glagoljice, glagoljskoj baštini grada Senja i sličnim temama, međutim, ovdje ćemo još samo spomenuti objave Mile Bogovića²³, čiji se prijevod također navodi u recentnim radovima²⁴: "Predana nam tvoja molba sadržavala je da u Slavoniji postoji posebno pismo kojim se kler te zemlje, tvrdeći da ga ima od Sv. Jeronima, služi u slavljenju bogoslužja. Zbog toga da bi se s njime suobličio²⁵ i prilagodio se običaju zemlje u kojoj si biskup, ponizno si od nas zatražio dopuštenje da možeš bogoslužje slaviti prema rečenom pismu. Mi, dakle, imajući na umu da je govor podložan stvari, a ne stvar govoru, podjeljujemo ti ovim pismom zatraženo dopuštenje, i to u onim krajevima gdje već postoji spomenuti običaj, s time da se različitošću pisma ne povrijedi smisao. Nikome dakle, itd. Našega dopuštenja, itd. Dano u Lyonu 29. ožujka pete godine (našeg pontifikata)."

Usporedbom objava latinskog izvornika teksta pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu iz 1248. primjetne su, više ili manje, kod navedenih objavlivača neke razlike, koje ovise o tome je li izvornik samo prepisan ili je izvršeno klasiciranje i restitucija teksta. Naime, pismo pape Inocenta IV. ostalo je zabilježeno u vatikanskim registrima (*Archivio Segreto Vaticano, Reg. Vat., n. 21, f. 522rv*), što znači da nije sačuvano u izvorniku kakvo je bilo poslano senjskom biskupu Filipu, nego onako kako je registrirano, odnosno u svojevrsnom prijepisu u kojem su na početku ili pri kraju ispuštene uobičajene formulacije umjesto kojih je napisano samo *etc.*²⁶ Stoga npr. u objavi u Theinera nalazimo imena autora i primatelja pisma s njihovim titulama, koja su

²² M. BOLONIĆ, 1975, 92, bilj. 60.

²³ M. BOGOVIĆ, 1994a, 13-14; 1994b, 166; 1998a, 56; 1998b, 62; 2004, 256; 2008, 13.

²⁴ M. MOGUŠ, 2000, 235, bilj. 1.

²⁵ M. BOGOVIĆ, 1994a, 13; 2008, 13: "Zbog toga da bi se s njime poistovjetio..."

²⁶ Usp. M. BOGOVIĆ; 1998a, 57, bilj. 118; 1998b, 63, bilj. 28.

popraćena latinskom kraticom *etc. (et cetera)*: *Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri Philippo Episcopo Sceniensi*. Iz protokola pisma pape Inocenta IV. u Šuleka i Bogovića navedeno je djelomična intitulacija primatelja, tj. navedena je samo titula *Episcopo Sceniensi*, a ime nedostaje. I pri kraju teksta pisma kod navedenih autora donosi se skraćena formulacija: *Nulli ergo etc. Nostre concessionis etc.* Smičiklas (CD IV, 307) objavljuje tekst pisma s restituiranim protokolom i salutacijom, koji su bili uobičajeni u papirskoj službenoj korespondenciji: *Innocentius episcopus servus servorum dei venerabili fratri (Philippo), episcopo Sceniensi salutem et apostolicam benedictionem*.²⁷ Tu restituciju preuzimaju S. Srkulj i K. Rac u prva dva te Ž. Trkanjec i P. Knezović u trećem izdanja *Documenta...* Smičiklas i priređivači *Documenta...* donose i restituciju posljednje rečenice teksta pisma, tj. formulacije kojom se štiti sadržaj pisma od pogrešnog tumačenja ili sprječava samovolja pojedinca koji bi se suprotstavio papinu dopuštenju danom ovim pismom: *Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis infringere vel ei ausu temerario contraire*. Na kraju pisma je datacija, koja sadržava navod mjesta i nadnevak pisanja, pri čemu u objavama postoje samo neznatne razlike u grafiji ili restituciji: *Datum Lugduni IIII. Kalendas Aprilis, Pontificatus nostri Anno Quinto*.²⁸ Papino je pismo, dakle, bilo napisano u Lyonu, četvrtoga dana prije aprilskih kalenda, pete godine pontifikata pape Inocenta IV., tj. 29. ožujka 1248.²⁹

Pismo pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu pisano je pravopisom karakterističnim za srednjovjekovni latinitet i zato postoje razlike u odnosu na pravopis klasičnoga doba. Jedna od bitnih razlika primjetna je kod dvoglasnika *ae*, koji se suprotno klasičnom pravilu često zamjenjuje s *e* (monoftongizacija), što je očito u tekstu papina pisma: *terre, premissa, littere, presentium, nostre*³⁰. Klasiciranje i ujednačavanje prema klasičnom pravopisu izvršeno je samo u sva tri izdanja *Documenta...*, većim dijelom i u Sladovića, a uobičajena pravopisna prilagodba, koja predmnijeva pisanje velikih početnih slova i stavljanje interpunkcija, gotovo u svim navedenim objavama.³¹ Sladović i Šulek rabe

²⁷ Ž. TRKANJEC – P. KNEZOVIĆ, 1995, 49, br. 9: *benedictionem* sc. mittit.

²⁸ A. THEINER, 1863, 78, br. 98. Usp. B. ŠULEK, 1868, 25: *Dat. Lugduni IV. kal. Aprilis a. V.*; T. SMIČIKLAS, 1906, 343, br. 307: *Datum Lugduni quarto kalendas aprilis, pontificatus nostri anno quinto*.

²⁹ Papa Inocent IV. započeo je pontifikat 25. lipnja 1243. pa je peta godina njegova pontifikata 1248.

³⁰ Klasično: *terrae, praemissa, litterae, praesentium, nostrae*.

³¹ Jedino Emanuel Sladović nije dosljedan pri pisanju velikih početnih slova, koja, na primjer, u prvoj rečenici teksta ne piše: *porrecta nobis tua petitio continebat, quod in slavonia est*

siglu *b(eato)* pišući ablativ imena *Hieronymo*, dok je u ostalim objavama napisano u punom obliku kao u izvorniku *beato Jeronimo*³². Unatoč navedenim različitostima osnovni je tekst identičan u svim objavama, osim na početku druge rečenice, koja kod jednih započinje *Unde ut illis...*, a kod drugih *Unde cum illis...* Iako u sadržajnom smislu ta razlika ništa bitno ne mijenja, valja je spomenuti i odmah reći kako se na preslici izvornika jasno vidi da je pravilno *Unde ut illis...*, kao što je to već ranije uočio i više puta napisao Mile Bogović.³³ Pravilan početak druge rečenice donose već Ivan Kukuljević i Emanuel Sladović, međutim kako se uobičajilo za tekst papina pisma citirati neka druga djela, osobito ono Augustina Theinera, gdje je pogrešno napisano *unde cum illis...*,³⁴ ta se pogreška prenosila i dalje, tj. redom su je objavili Luka Jelić, Svetozar Ritig i Tadija Smičiklas, od kojega istu pogrešku preuzimaju i priređivači triju izdanja *Documenta...* Osim spomenute objave u Kukuljevića i Sladovića, pravilno *Unde ut illis...* donose Bogoslav Šulek i, kao što je već napomenuto, višekratno Mile Bogović.

O sadržaju pisma pape Inocenta IV. i djelatnosti senjskoga biskupa Filipa godine 1248.

Pismo pape Inocenta IV. naslovljeno je *Episcopo Sceniensi*, pa iako biskupovo ime nije navedeno, a umjesto dativnog oblika apelativa *Seniensi* piše *Sceniensi*,³⁵ svi su objavljivači prijepisa suglasni da je papino pismo naslovljeno senjskom biskupu Filipu,³⁶ koji je, sudeći prema tom pismu ali i

litera specialis quam illius terrae clerici se habere a b. hieronymo... (E. SLADOVIĆ, 1856, 451).

³² Gdjegdje *Ieronimo*.

³³ M. BOGOVIĆ, 1994a, 14, bilj. 2; 1994b, 166, bilj. 1; 1998a, 56-57, bilj. 118; 1998b, 63, bilj. 28; 2008, 13, bilj. 3: "Pismo-otpis objavljeno je u više navrata. Prvi ga je objavio A. THEINER (*Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, vol. I, Romae 1863, 78). Od njega su ga prepisivali mnogi drugi, prenoseći i jednu Theinerovu pogrešku. Naime, Theiner je pročitao "*cum illis efficiaris conformis*" dok se u rukopisu jasno čita "*ut illis efficiaris conformis*". Theinerovo čitanje prenosi i CD, IV, 343 i Svetozar RITIG (*Povijest i pravo slovenštine*, Zagreb 1910, str. 216)."

³⁴ Augustin Thainer bio je prefekt Vatikanskog arhiva i imao je izravan uvid u izvornik, međutim pri prijepisu je učinio navedenu pogrešku.

³⁵ *Sceniensi*: sc. *Seniensi* (S. SRKULJ – K. RAC, 1909, 46, br. 14; S. SRKULJ – K. RAC, 1941, 46, br. 14). *Sceniensi* umj. *Seniensi*, senjski, koji se odnosi na grad Senia, Senj (Ž. TRKANJEC – P. KNEZOVIĆ, 1995, 49, br. 9).

³⁶ *Episcopo Seniensi (Segniensi) Philippo*. Naslov *Episcopus Seniensis* potvrđen je početkom 5. st. u pismu pape Inocenta I. naslovljenom na biskupa Laurencija (*Innocentius Laurentio episcopo Seniensi*). Već je I. Crnčić dokazao kako je papa Inocent I. (401-417) pismo

ostvarenim osobnim kontaktima i primljenim zadacima, pripada užem krugu papinih suradnika i povjerenika.³⁷ Naime, godine 1246., papa Inocent IV. posvetio je Filipa za senjskoga biskupa u Lyonu, gdje ovaj već sljedeće godine ponovno dolazi iz nekoliko razloga. Prvi je da od pape Inocenta IV. isprosi *pallium* za splitskog nadbiskupa Ugrina,³⁸ kojemu je zajedno sa još trojicom biskupa iz metropolije bio suposvetitelj na biskupskom ređenju 20. rujna 1247.³⁹ To je, moguće samo formalno, bio primarni razlog njegova dolaska u Lyon, jer Filip je tijekom svoga boravka iskoristio priliku da papi Inocentu IV. osobno preda molbu,⁴⁰ kojom je ponizno zatražio da njemu kao senjskom biskupu dopusti korištenje "posebnog pisma" (*littera specialis*) u slavljenju službe Božje.⁴¹ Iako sama forma Filipove molbe nije poznata,⁴² iz sadržaja diplomatski sročena pisma pape Inocenta IV. od 29. ožujka 1248. jasan je njezin sadržaj,⁴³ koji je, što je osobito značajno, rezultirao pozitivnim odgovorom⁴⁴. Izvrsno opisujući povijesni kontekst te razvoj vjerskih i crkvenih

poslao *senjskomu biskupu Lovrencu*, čiju su biskupiju ugrozile brojne pristaše Fotinove hereze, naglašavajući pritom istovjetnost apelativa u tituli senjskog biskupa (*Episcopo Seniensi*, dativ sg.) s nazivom puka (*plebs*) i gradskoga vijeća (*ordo*) antičke Senije (*Seniensium*, genitiv pl.), dokumentiranog na natpisima *CIL* III, 3016-3017 iz Senja. Prema Crnčiću, *senjski* biskup Maksimin (*Maximinus Seniensis*) naveden je godine 451., zajedno s još šest biskupa iz Ilirika, kao sudionik Kalcedonskog sabora. Usp. I. CRNČIĆ, 1867, 31-33; D. NEKIĆ, 1997, 32-33.

³⁷ Podatci o Filipu, petom po redu poznatom biskupu obnovljene senjske biskupije (od 1169. prati se neprekinuti slijed senjskih biskupa), koji je svojom dijecezom upravljao tridesetak godina, navedeni su pretežito prema M. BOGOVIĆ, 1994b, 173; 1998a, 60, 78; 1988b, 68. Budući da u navedenim radovima M. Bogović citira historiografska djela relevantna za obradu pojedine teme, ovdje ih posebno ne navodim.

³⁸ D. FARLATI, 1769, 120: "Idem vero Hugrinus Philippum Lugdunum in Galliam misit, qui nomine suo pallium pontificale ab Innocentio IV. suppliciter peteret..." Usp. Š. MILINOVIĆ, 1880, 95; I. PRODAN, 1900, 174; S. RITIG, 1910, 215-216.

³⁹ E. SLADOVIĆ, 1856, 95: "*pilip* 1246 koj izza praznovanja splětske stolice od samog pape inocencija IV. u lionu posvećen biaše a slědeće godine sam s trimi drugimi ugrina prepošta začasanskog splětskim prvostolnikom u crkvi sv. domja posveti."

⁴⁰ Porrecta nobis tua petito...

⁴¹ Imenica *littera*, koja je određenica u sintagmama *littera specialis* ("posebno pismo") i *dictam litteram* ("rečeno, navedeno pismo") odnosi se na glagoljicu, međutim ne označava samo "glagoljsko pismo", kojim su pisane svete knjige, nego se istodobno koristi i kao sinonim za staroslavenski jezik, kojim se vrši služba Božja. Usp. M. BOGOVIĆ, 1998a, 58; 1998b, 63.

⁴² Tijekom audijencije senjski je biskup svoju molbu papi mogao usmeno priopćiti ili možda pismeno podnijeti. S. RITIG, 1910, 216.

⁴³ Pritom je Filip legitimnost korištenja glagoljice u bogoslužju dokazao živom predajom po kojoj su svećenici u "Slavoniji" prihvatili "posebno pismo" čiji je autor sv. Jeronim. Svoju je zamolbu obrazložio potrebom da se i u vršenju službe Božje "suobličići" sa svojim klerom i na taj način što bolje prilagodi običajima u svojoj biskupiji.

⁴⁴ *Nos ... licentiam tibi ... concedimus postulatam.*

Sl. 2. Pismo pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, Vjera Reiser 1988.
(prema M. BOGOVIĆ, 1998a, VI)

prilike na hrvatskim prostorima u 13. st.,⁴⁵ M. Bogović drži kako Filipu osobno dana papinska povlastica nije bila samo puko poštivanje uobičajenih kanonskih normi davanja papinskog dopuštenja biskupu za uporabu glagoljice i staroslavenskog jezika u liturgiji u njegovoj biskupiji, nego je ona istodobno bila i dio nove misijske strategije učvršćivanja pravovjerja i širenja katoličanstva na slavenskim prostorima.⁴⁶ A tu novu misijsku strategiju trebalo

⁴⁵ M. BOGOVIĆ, 1998a, 60-69; 1998b, 64-69.

⁴⁶ M. BOGOVIĆ, 1994a, 16; 1994b, 171; 1998a, 69; 1998b, 66: "U jednom času je staroslavenska služba Božja, koja je u okviru zapadnog kršćanstva jedva trpljena, postala pogodno sredstvo njegova širenja, pače i njegove obrane."

je najprije primijeniti u Bosni, gdje su ojačali "krstjani", koji su proglašavani hereticima. Čini se da je papa Inocent IV. glavnu, ili jednu od važnijih uloga u toj misijskoj strategiji, povjerio upravo senjskom biskupu Filipu.⁴⁷ koji je tijekom boravka u Lyonu detaljno izvijestio papu o stvarnom stanju u Bosni. To je moguće bio i glavni razlog Filipova dolaska u Lyon. Zato mu je papa Inocent IV. povjerio zadatak da zajedno s gvardijanom franjevačkog samostana u Splitu detaljnije ispita pravovjernost bosanskoga bana Ninoslava.⁴⁸ Istoga je dana, 27. ožujka 1248., držeći glasine o navodnom Ninoslavovu krivovjerju nepouzdanima, barem dok ih ne provjere imenovani poslanici, papa Inocent IV. zabranio kaločkom nadbiskupu Benediktu da krene u križarski pohod i vojnom silom suzbije krivovjerje u Bosni.⁴⁹ Vjerojatno je izvješće poslanstva bilo pozitivno pa su sve sumnje o krivovjerju bosanskoga bana bile otklonjene. Ipak, kako drži M. Bogović, "Filipovo posredovanje s katoličke strane gledano nije imalo osobitog uspjeha, jer su se stvari u Bosni nastavile razvijati neželjenim smjerom za katoličanstvo".⁵⁰ Senjski biskup Filip bio je papin poslanik i misionar, dakle osoba od najvišeg povjerenja zbog čega Inocent IV., naravno uz uvažavanje realiteta i potreba misijske strategije, prihvaća njegovu zamolbu i, kako Bogović slikovito opisuje,⁵¹ dopušta da glagoljica uz papin blagoslov prijeđe prag senjske katedrale i da se staroslavenski jezik čuje u biskupskim svečanim misama. A papin blagoslov, da glagoljica prijeđe prag katedrale i da se s njom u bogoslužju služi biskup, nije imao samo simboličko nego i stvarno značenje, jer je od tada staroslavenski jezik, koji je na planu opće Crkve bio konstantno marginaliziran u odnosu na službeni latinski jezik i na čiju se uporabu u bogoslužju gledalo veoma sumnjičavo,⁵² gotovo kao na vrstu

⁴⁷ M. BOGOVIĆ, 1994b, 171; 1998a, 60-61.

⁴⁸ CD IV, 342, br. 306: "1248, 27. marta. U Lyonu. / Inocencije IV. papa biskupu senjskomu i prioru spljetskom male braće, da istražuju o životu bana Ninoslava. / Innocentius episcopus servus servorum dei venerabili fratri (Philippo) episcopo Signensi et ... ministro fratrum minorum Spalatensi, salutem et apostolicam benedictionem. Presentium vobis auctoritate in virtute obodientie districtae precipiendo mandamus, quatenus de vita, fama et conversatione nobilis viri Ninoslai bani de Bossene sollicito inquirentes, quod super hiis inveneritis, nobis vestris litteris fideliter intimetis. Datum Lugduni sexto kal. aprilis, pontificatus nostri anno quinto."

⁴⁹ CD IV, 341-342, br. 305. Bosanska je biskupija tada pod jurisdikcijom kaločke nadbiskupije.

⁵⁰ M. BOGOVIĆ, 1994b, 171; 1998a, 60-61; 1998b, 68: "Možda je nova strategija uspjela lokalizirati neuspjeh, da se nešto slično ne počne širiti dalje prema zapadnim krajevima, tj. prema krbavskoj i senjskoj biskupiji."

⁵¹ M. BOGOVIĆ, 1994a, 17; 1998a, 61; 1998b, 69; 2004, 257

⁵² Glagoljica i staroslavensko bogoslužje imali su već dugu tradiciju uporabe, ali uz jasna ograničenja, čak i uz oštre zabrane. Na splitskim crkvenim saborima, prvom i drugom, održanim

krivovjerja, uz dopuštenje vrhovnog crkvenog autoriteta dobio svojevrsnu apsolutnu oficijelnost.⁵³

Iako je iz sadržaja pisma pape Inocenta IV. razvidno kako se odobrenje o uporabi glagoljice u staroslavenskom bogoslužju odnosi samo na senjskog biskupa Filipa (*licentiam tibi concedimus*),⁵⁴ tj. senjski biskup Filip dobio je osobnu povlasticu (*privilegium personale*)⁵⁵ i zato samo on dobiva ekskluzivno pravo glagoljanja "u onim krajevima, gdje se po običaju koristi naprijed navedeno (pismo)",⁵⁶ katkad se ta povlastica tumači kao opće pravo koje se automatizmom prenosi na senjsku biskupiju i na sve ostale krajeve u kojima je

godine 925. i 928., pod pritiskom svećenika latinaša raspravljalo se i o nepoželjnom bogoslužju na slavenskom jeziku. U svezi s tim, Papa Ivan X. napisao je dva pisma. U jednom je prekorio splitskog nadbiskupa Ivana i njegove sufragane zbog pasivnosti prema širenju "Metodova nauka" (*Methodii doctrina*) i zatražio da se u slavenskoj zemlji bogoslužje vrši na latinskom jeziku. (CD I, 28-30, br. 22) U drugom pismu savjetuje hrvatskoga kralja Tomislava i zahumskoga kneza Mihajla, svećenstvo, župane i puk u slavenskoj zemlji i Dalmaciji, da u bogoslužju i učenju koriste latinski jezik. (CD I, 33-34br. 24) Glagoljica na saborima nije bila zabranjena, ali je pravo uporabe slavenskog bogoslužja ograničeno samo na niži kler i redovnike, a bilo je predviđeno, ako bi gdjegdje nedostajalo latinskih svećenika, da se od pape može tražiti odobrenje za vršenje bogoslužja na slavenskom jeziku. Prvi crkveni sabor, X. zaključak: *Ut nullus episcopus nostre prouintie audeat in quolibet gradu Sclauinica lingua promouere; tantum in clericatu et monachato deo deseruire. Nec in sua ecclesia sinat eum missas facere, preter si necessitatem sacerdotum haberent: per supplicationem a Romano pontifice licentiam eis sacerdotalis ministerii tribuatur.* (CD I, 30-32, br. 23). Odlukom trećeg crkvenog sabora u Splitu (1060.) dana je načelna dozvola uporabe glagoljice i staroslavenskog bogoslužja i svećenicima u pastoralu, međutim zabranjeno je zaređivanje slavenskih svećenika, ako ne nauče latinsko pismo. *Sclavos, nisi Latinas litteras didicerint, ad sacros ordines promovendi (...) prohibemus.* (CD I, 94-96, br. 67) Na sreću, ograničenja i zabrane nisu ozbiljnije naštetili glagoljici, koja je opstala i na hrvatskom kopnu i na otocima, što dokazuje glagoljska epigrafska baština i dokumenti 10-12. st. M. BOGOVIĆ, 1998a, 51-55; 1998b, 58-62; 2004, 252-255.

⁵³ M. BOGOVIĆ, 1998a, 61; 2004, 257: "Staroslavensko bogoslužje nije više samo partikularno pitanje seoskih zajednica u nekim hrvatskim krajevima, nego pitanje od važnosti za opću Crkvu."

⁵⁴ To se vidi već u naslovu (*Venerabili Fratri Philippo Episcopo Sceniensi*), ali i u tekstu pisma, gdje se za 2. l. sg koriste oblici osobne (*tibi*) i posvojne zamjenice (*tua petitio*), odnosno odgovarajući glagolski oblici (*efficiaris, consistis, imiteris, postulasti*).

⁵⁵ S. RITIG, 1910, 222: "Po naravi svojoj jest taj privilegij osobni (*privilegium personale*), pošto se neposredno i izravno podijeljuje Filipovoj osobi, ali je i *privilegium reale*, u koliko je dan u opće senjskom biskupu, ter ne prestaje smrću Filipovom."

⁵⁶ ... *in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur praemissa...* Iz ranijega se teksta razabire da su to senjska biskupija (*Unde ut illis efficiaris conformis et in terrae consuetudinem, in qua consistis episcopus, imiteris*) i cijela "Slavonija" (*quod in Sclavonia est littera specialis*), što je širi pojam koji se odnosi na sve hrvatske krajeve. To znači da senjski biskup Filip može koristiti svoje pravo i u senjskoj biskupiji i u svim ostalim hrvatskim krajevima gdje postoji običaj glagoljanja u bogoslužju.

postojao običaj glagoljanja. Međutim, da svi nisu mogli svojevolumno koristiti glagoljicu u liturgiji dokazuje zamolba opata i redovnika benediktinske opatije sv. Nikole u Omišlju, koji mole papu Inocenta IV. da njima, koji su *Sclavi* (Hrvati) i imaju slavensko pismo, a ne mogu učiti latinska slova, dopusti obavljati bogoslužje u slavenskom pismu prema obredu rimske crkve,⁵⁷ kako su to običavali činiti i njihovi prethodnici. Iako su omišaljski benediktinci povlasticu glagoljanja tražili izravno od pape Inocenta IV., on im nije izravno odgovorio, nego je pismom od 26. siječnja 1252.,⁵⁸ u kojem je jasno iznio sadržaj i obrazloženje njihove zamolbe, ovlastio krčkoga biskupa Fruktuoza da u predmetu učini onako kako mu se čini najboljim. Dakle, Inocent IV. sugerirao je krčkom biskupu, koji je jamačno bio dobro upoznat s lokalnim prilikama, a i red je da on kao *ordinarius loci* komunicira s onima koji su mu hijerarhijski podčinjeni, da omišaljskim benediktincima, pošto ispita razloge njihova traženja, odnosno ako potvrdi istinitost njihovih navoda,⁵⁹ dopusti staroslavensko bogoslužje i uporabu glagoljice. Vjerojatno je odluka biskupa Fruktuoza bila povoljna za benediktince. Iako je i taj dokument bio iznimno značajan za razvoj glagoljice, jer je papa Inocent IV., prebacujući svoje ovlasti na krčkog biskupa, priznao glagoljicu i dopustio njezinu uporabu u bogoslužju na temelju običaja,⁶⁰ ipak je u konačnici povlasticu glagoljanja na lokalnoj razini dao biskup, i to samo za jedan samostan. Činjenica da je senjski biskup Filip povlasticu za uporabu glagoljice u bogoslužju dobio izravno od pape Inocenta IV. i da se ta povlastica odnosi na cijelu njegovu biskupiju, pa i šire na "Slavoniju" i na krajeve gdje postoji taj običaj,⁶¹ pokazuje najviši stupanj papina interesa prema glagoljašima i staroslavenskom bogoslužju na široj,

⁵⁷ To je važan navod, jer dokazuje staroslavensko bogoslužje u Katoličkoj crkvi, koje se služi iz glagoljskih knjiga prevedenih s latinskog.

⁵⁸ L. JELIĆ, 1906, 9-10, br. 5: "Innocentius episcopus etc, Venerabili fratri Fructuoso episcopo Veglen(si etc), Dilecti filii Abbas et Con(ventus) monasterii sancti Nicolai de Castro Muscla ordinis Sancti Benedicti tue dioecesis nobis humiliter supplicarunt, ut cum ipsi, qui Sclavi existunt et sclavicas litteras habeant, discere latinas litteras non possunt, eis, ut in litteris sclavicis secundum ritum ecclesie Romane divina officia valeant celebrare, prout iidem et predecessores sui facere consueverunt, licentiam concedere curaremus. De tua circumspectione plenam in Domino fiduciam obtinentes, presentium tibi auctoritate concedimus, ut super hoc facias, quod videris expedire. Datum Perusii VII. Kalendas Februarii (Pontificatus Nostri) Anno Nono. / Tabularium Vaticanum, Regesta Innocentii IV. N. 22. fo. 124; Anno IX o ep. 96." Usp. CD IV, 479, br. 415; M. BOGOVIĆ, 1998a, 62.

⁵⁹ Navodi iz pisma dokumentiraju ranije stanje kada su se omišaljski benediktinci slobodno vršili bogoslužje staroslavenskim jezikom iz glagoljskih knjiga, a sada im to netko brani.

⁶⁰ (...) prout iidem et predecessores sui facere consueverunt (...)

⁶¹ (...) in terrae consuetudinem, in qua consistis episcopus, imiteris ... in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur praemissa (...)

regionalnoj razini. Prema Bogoviću, rezultat je to nove papinske misijske strategije u kojoj se prvi put na staroslavensko bogoslužje ne gleda kao na nešto što može ugroziti pravovjerje nego na novu snagu kojom se pravovjerje može uspješno braniti i širiti se.⁶² Naime, staroslavenski jezik, koji je u bogoslužju u okviru zapadnog kršćanstva rabio glagoljaški kler u "Slavoniji", prakticirao se i u bogoslužju susjednih slavenskih zemalja. Zato je u novoj papinskoj misijskoj strategiji glagoljaško bogoslužje postalo prikladno sredstvo za učvršćivanje katoličanstva u Bosni, a isti je jezik u bogoslužju mogao biti poveznica za sjedinjenje pravoslavnih Slavena s katoličkom Crkvom.⁶³ U tom je kontekstu i posebno značenje papinske povlastice kojom Filip kao senjski biskup dobiva povlasticu glagoljanja. Pritom je iznimno važno papino objašnjenje da je "govor podložan stvari, a ne stvar govoru",⁶⁴ pod uvjetom da se "razlikom pisma (govora) ne povrijedi smisao", tj. papa Inocent IV. i formalno daje pismenu punomoć senjskom biskupu Filipu, koji i inače uživa njegovo puno povjerenje, jer papa mu kao svom izravnom povjereniku daje posebne misijske zadatke, kako posjeduje sve kompetencije da može službu Božju vršiti na staroslavenskom jeziku i tako štititi i širiti pravovjerje u svim onim krajevima u kojima postoji taj običaj.⁶⁵

O Filipu kao senjskom biskupu može se govoriti samo na temelju podataka zabilježenih u nekoliko dokumenata datiranih u prve godine njegova biskupovanja. Pritom su moguće i neke pretpostavke. Na primjer, budući da papa Inocent IV., šaljući senjskoga biskupa zajedno s gvardijanom splitskoga franjevačkog samostana da ispita pravovjerje bosanskoga bana Ninoslava, povjerala "franjevački" zadatak, Bogović pretpostavlja da bi Filip mogao biti franjevac za čijeg su biskupovanja franjevci došli u Senj.⁶⁶ A Filipova želja da službu Božju slavi na glagoljici mogla bi, teoretski, značiti da je on latinaš, koji će se poistovjetiti sa svojim glagoljaškim klerom tek onda kada i on, prema običaju koji je u njegovoj biskupiji, počne vršiti službu Božju na glagoljici.⁶⁷

⁶² M. BOGOVIĆ, 1998a, 62; 1998b, 66, 2004, 257.

⁶³ M. BOGOVIĆ, 1998a, 66; 2004, 258.

⁶⁴ (...) quod sermo rei, et non res sermoni subiecta (...) U bogoslužju je važan obred, dok je jezik sporedan.

⁶⁵ M. BOGOVIĆ, 1994a, 15: "To znači da je Filip dobio dozvolu za područje cijele "Slavonije", a kada znamo da je u isto vrijeme Filip dobio pismo i za bosansku misiju, nemamo razloga za sumnju da se i u Bosni mogao služiti dobivenom povlasticom." Usp. M. BOGOVIĆ, 1994b, 167; 1998a, 58-59; 1998b, 64.

⁶⁶ M. BOGOVIĆ, 1998a, 78; 1988b, 67.

⁶⁷ M. BOGOVIĆ, 1994a, 14; 2008, 13: "Iz samog pisma dobiva se dojam da Filip nije izrastao iz glagoljaškog kruga, ali se želi poistovjetiti sa sredinom u koju ulazi." M. BOGOVIĆ,

Međutim, moguća je i pretpostavka da je Filip glagoljaš, koji je, postavši biskupom, izgubio pravo glagoljanja i zato ga posebnom papinskom povlasticom, formuliranoj u pismu od 29. ožujka 1248., dobiva kao biskup.⁶⁸ Tu pretpostavku Bogović oprezno argumentira navodima iz pisma koje je papa Inocent IV. uputio senjskom biskupu Filipu 17. ožujka 1253.⁶⁹ Naime, u tom je pismu spomenut senjski kanonik Šimun zvani "Musca", koji je Filipu "familiaris", a kao nadarbinu dobiva crkvu sv. Grgura(!). Pod pretpostavkom da je "Musca" isto što i "Muscla", Bogović drži kako bi Filip mogao biti iz Omišlja, gdje su redovnici benediktinske opatije sv. Nikole bili glagoljaši, a spomenuti Šimun njegov rođak.⁷⁰

Senjski biskup Filip spominje se i u dvije isprave napisane u Senju, a sačuvane u dubrovačkom arhivu. Prva je ugovor o izmirenju nekih poimence navedenih Krčana, Zadrana i drugih s Dubrovčanima zbog nedefiniranih razmirica na moru.⁷¹ Mirenje je održano u Senju 14. lipnja 1248. u nazočnosti "prečasnoga Filipa, biskupa senjskog,⁷² preceptora templara Henrika, arhidakona Moisa, presbitera Mateja" i drugih poimence navedenih sudionika,⁷³

1994b, 166: "Iz samog pisma naziremo da Filip nije izrastao iz glagoljaškog kruga. On je latinaš, ali se želi poistovjetiti sa sredinom u koju ulazi." Usp. M. BOGOVIĆ, 1988a, 78; 1988b, 67.

⁶⁸ M. BOGOVIĆ, 1998a, 57; 1998b, 63.

⁶⁹ M. BOGOVIĆ, 1998a, 57-58, bilj. 119; 1988b, 63, bilj. 29: "Episcopo Signin. Dignum est, ut eos, qui tuis fideliter et devote insistunt obsequiis, gratiosa benivolentia prosequaris. Cum igitur sicut accepimus, ecclesia Sancti Gregorii Signin. vacet ad presens, nec curam habeat animarum, nos dilecti filii Symoni dicto Musca, canonici Signino, familiari tuo. (Reg. Vat. 23, f. 121v, ep 842)."

⁷⁰ Svjestan da takva konstrukcija sadrži previše pretpostavki, Bogović se jasno ograđuje: "To je, dakako, samo slutnja, jer ostaje ne samo upitno je li Musca identično s Muscla, nego i to treba li se 'familiaris' ovdje shvatiti u smislu rodbinskih veza, jer ta riječ ima i neka druga značenja." M. BOGOVIĆ, 1998a, 57-58; 1998b, 63.

⁷¹ B. KRMPOTIĆ, 1980, 309-317.

⁷² Ovdje Filipova titula glasi *episcopus Segnensis*.

⁷³ CD IV, 354-355, br. 316: 1248, 14. juna. U Senju / Izmirenje između Senjana i Dubrovčana u raspi radi grabeža na moru. / Anno dominice incarnationis millesimo decentesimo quadagesimo octavo, indictione sexta, mense iunii die decima quarta intrante, temporibus quidem uenerabilis Philippi Segnensis episcopi, Henrici preceptoris, Moisi archidiaconi, Mathei archipresbyteri, Stephani setinici, iudicibus Chirlouani ac Miriesce, in presentia testium quorum nomina inferius subscribentur. Nos quidem Clemens et Madius Arbenses iudices per hoc presens scriptum in scripturis testificamus atque in salute animarum nostrarum dicimus, quoniam Federicus filius quondam W(idonis) Uegliensis comitis et Damianus filius Zvane Crabune Jaderensis et Jacobus filius quondam Mathei de Budde Uegliensis, Stephanus de Lideniza et Petrus eius consanguineus et Dragonigus de Unogrado setinicus et Andreas Bratosin ex una parte et Calenda de Cernecha et Grubessa de Balislaua et Gaislao de Crosio et Andreas Çreus et Bocdanus Barsini et Rosinus Gaisloui ex altera uice comunis Ragu(s)ensis fecerunt pacem atque concordiam de omnibus iniuriis, maleficiis, contumeliis, quas alteri alteris uerbo uel factis inter

što doznajemo iz isprave koju je sastavio Prod, krčki đakon i senjski notar.⁷⁴ Drugu je ispravu godine 1257., 13. svibnja, sastavio *Lanfrancus Munarolli de Vincentia*, notar svete palače i senjski tabelion, a odnosi se na rješenje spora između templara, koji žele naplatiti brodsku pristojbu (*arboraticum*) dubrovačkim brodarima u senjskoj luci, koji pak osporavaju njezinu naplatu.⁷⁵

se ad inuicem intulissent et de robaria, quam nostrique homines uestrique nunc, ut dicitur, iam fecissent secundum posse nostrum, bona fide sine fraude procuratori uestro da Braza nomine restaurare faciemus. Quarum finem et pacem perpetuo firmam et ratam habere atque tenere ad inuicem stipulatione promittentes per se illorumque ciues de actione facta promiserunt, nec contra facere uel uenire et eam pacis obscuro(!) interueniente omni modo firmauerunt. Actum est hoc Segnie coram his ydoneis testibus Icilino Tallineusis et Platone Jaderense et alii ad hec conuocati et rogati testes. Et ego Probus Uegliensis ecclesie diaconus atque Segnie notarius interfui rogatus, ut audiui scripsi, compleui et roborauim. / Original u dubrovačkom arkivu. Zbirka Saec. XIII.

⁷⁴ Sve dokumente s javnom vjerom, tj. sastavljanje, pisanje, prepisivanje, redigiranje i izdavanje privatno-pravnih ugovora ili dokumenata druge vrste na zahtjev stranke u vezi s kupnjom, prodajom, svjedočenjem itd., do potkraj 14. ili početka 15. st. u Senju je pisao i izdavao notar javne notarske kancelarije (A. GULIN, 1998b, 95). O javnoj djelatnosti notarske kancelarije u Senju v. A. GULIN, 1988a, 29-46.

⁷⁵ CD V, 66-67, br. 586: 1257, 13. maja. U Senju / Dubrovčani brane se platiti arboraticum u Senju, što im se priznaje. / In Christi nomine. Anno incarnationis eiusdem millesimo ducentesimo quinquagesimo septimo, indictione quinta decima, die dominico tertio decimo intrante mense madii, temporibus equidem domini nostri Bele dei gratia acrenissimi regis Hungarie et Stefani bani totius Sclauonie et capitanei de Styria, domini Philippi dei gratia venerabilis episcopi ciuitatis Senie et domini Federici Veglensis, Modrusiensis et Vinodolensis comitis ac potestatis Seniensis, vico et nomine domini regis, Radoslavi et Jacobi iudicum electorum a domino rege ciuitatis Senie. Et cum nauclerius Dimitrius de Cortaco(?), Maffeus filius Nicole Dyruzi, Dimigna filius Vite de Babagne, Zugnus filius Volce de Baruce, Nicola filius Mathei de Bogodaza, Gregorius filius Petri de Leo, Radde de Babalgue et Pizinigus de Scapuletto, omnes isti ciues Ragusini uenissent in portum Senie cum societate eorum cum quodam suo banzone habente duos arbores et illum honerassent de lignamine in illo portu, et frater Gilelmus domus templi de Senia precepit Wlcasci facere auferri arboraticum dictis Ragusinis, ipsi dare noluerunt, appelantes se de illo arboratico ad dominum Federicum supradictum uicarium domini regis et potestatem Seniensem et ad iudices supradictos ciuitatis Senie et territorii Seniensis, dicentes ciues Ragusini et affirmantes coram domino Federico et coram iudicibus et coram curia Seniensi, quod nullum debebant soluere tributum in portu Senie et quod nulla ciuitas Dalmatina in alia ciuitate Dalmatie soluere debet arboraticum. Et insuper dicentes Ragusini, quod si aliqui ciues ciuitatis eorum aliquo tempore soluerent arboraticum in portu Senie, quod illud arboraticum fuit eis uiolenter acceptum et absque ratione. Protestantes sententie Ragusini quidem debebant soluere arboraticum et supradictus frater Guilelmus preceptum dicebat coram dicto domino Federico uicario domini regis et coram iudicibus supradictis et coram curia Seniensi, quod Ragusini persoluere debebant arboraticum et semper persoluerint in portu Senie, inducendo Desam filium olim Miriesce testem qui quondam tributarius existerat domus Templi dicens, quod ipse Desa semper suo tempore acceperat arboraticum a Ragusinis. Et cum dictus inductus fuisset ad dictam testificationem facendam, dixit coram domino Federico uicario supradicto et coram omnibus: uerum est quod auferebamus

Nakon što su krčki knez i senjski potestat Fridrik,⁷⁶ koji nastupa kao kraljev predstavnik, i senjski suci Radoslav i Jakov, koji su izabrani od kralja, ispitali slučaj, Dubrovčani nisu morali platiti arboratik.⁷⁷ U ovoj je ispravi među lokalnim uglednicima prvi naveden senjski biskup Filip,⁷⁸ iako on, za razliku od ostalih navedenih, uopće ne sudjeluje u toj civilnoj parnici. Stoga se može zaključiti kako je biskup Filip ovdje naveden kao vrhovni autoritet senjske crkve, čije je dostojanstvo u okvirima senjske općine bilo veće od onoga kojega je imao krčki knez Fridrik kao senjski potestat i kraljev predstavnik, ali i pretpostaviti da bi navod senjskog biskupa imenom i titulom trebalo stajati na prvom mjestu u popisu crkvenih i civilnih uglednika koji se spominju u drugim poznatim senjskim ispravama iz doba druge polovice 13. st. Međutim, ondje se senjski biskup Filip više ne spominje. Budući da su u Senju, u rujnu 1268., u mirenju roda župana Černoslava s Rabljanima sudjelovali Senjani, oni su kao svjedoci poimence navedeni u ispravi:⁷⁹ Prvi su navedeni članovi Senjskoga kaptola, *Segniensis J. archidiaconus* i *Crassicius archipresbiter*, ali biskup se ne spominje.⁸⁰ Koji je razlog tome, nije poznato. Moguće je da je Filip već umro, ili je premješten na drugo mjesto.⁸¹ Nadamo se da će arhivska istraživanja otkriti neki novi dokument sa spomenom senjskoga biskupa Filipa

arboraticum precepto preceptoris. Et Ragusini semper conquerebantur et faciebant deffensionem illius arboratici. Et ad hoc dictus dominus Federicus et iudices antedictae ciuitatis Senie diligenter inquirentes a senioribus et bonis hominibus ciuitatis Senie, qui pro iuramento tenentur omnimode operari bonum statum ciuitatis, inquirantur ab eis, quod ipsi publice dixerunt, quod Ragusini non debebant soluere arboraticum in portu Senie. Et insuper dicebant dicti seniores, quod quidam preceptor domus Templi quodam tempore accepit a Ragusinis canipum vnum pro arboratico, unde ciues Senienses, qui pro tempore aderant, astulerunt illum canipum preceptoris et dederunt illum canipum Ragusinis. Acta sunt hec et testificata in ciuitate Senie super mulum portus multis uidentibus et audientibus. / (Signum notarii). Ego Lanfrancus Munarolli de Vincentia sacri pallacii notarius, nunc uero Seniensis tabellio, hec de precepto supradicti domini Federici uicarii et potestatis Seniensis et iudicum scripsi et roborau. / Original u dubrovačkom arkivu. Zbirka saec. XIII. Na ledjima bilješka: Hec carta est de libertate arboratici de portu Segnie.

⁷⁶ U ispravi je, ituliran kao krčki, modruški i vinodolski knez.

⁷⁷ A. GULIN, 1988a, 31; L. DOBRONIĆ, 2003, 196-197; L. MARGETIĆ, 2007, 12; Ž. BARTULOVIĆ, 2007, 280-281.

⁷⁸ Dominus Philippus dei gratia venerabilis episcopus ciuitatis Senie.

⁷⁹ CD V, 474-475, br. 940: "... Hec sunt nomina qui ad dictam pacem interfuerunt: Segniensis J. archidiaconus, Crassicius archipresbiter, iudices Tholomerus, Cricicus, Presatus, Dragosclausus, Dominicus, Radovanus et Johanes de Raduc, Vbicinus vicecomes, Tomasius, tragovocius, domini P. Čagrabiensis, qui pro eo coligitur tragouinam..."

⁸⁰ Ne spominje se niti krčki knez Fridrik, niti neki njegov službenik; nema niti predstavnika templara, koji, premda formalno do 1269. imaju najbolji pravni položaj, u Senju više nemaju vlast. Ž. BARTULOVIĆ, 2007, 283.

⁸¹ M. BOGOVIĆ. 1998a, 78, bilj. 180; 1998b,

o čijoj se djelatnosti zna samo nešto malo s početka njegova biskupovanja, preciznije iz godine 1248. Međutim, i to malo poznatih podataka svjedoči o respektabilnom ugledu senjskog biskupa Filipa, koji nadilazi granice njegove biskupije, jer njemu je papa Inocent IV., kao svom izravnom poslaniku povjerio važnu misiju u Bosni, gdje je, zajedno s gvardijanom franjevačkog samostana u Splitu, trebao provjeriti navode o krivovjerju bosanskoga bana Ninoslava. Budući da je bio biskup, koji po tadašnjim pravilima nije smio slaviti službu Božju na glagoljici,⁸² Filip je prema kanonskom pravu zatražio povlasticu glagoljanja izravno od pape Inocenta IV., koji mu je pismom od 29. ožujka 1248. to dopustio. Davši senjskom biskupu povlasticu da bogoslužje vrši na staroslavenskom jeziku iz glagoljskih knjiga, i to u onim krajevima gdje postoji taj običaj, papa je priznao kontinuitet i legitimitet uporabe glagoljice i postupio u skladu s devetim zaključkom IV. lateranskog sabora iz 1215., kojim se dopušta korištenje različitih jezika u bogoslužju. Zato se može reći da je senjskom biskupu Filipu osobno dana papinska povlastica glagoljanja, koja se svojevrsnim automatizmom prenijela na cjelokupni glagoljaški kler, povoljno djelovala na razvoj glagoljaštva u godinama i stoljećima koja slijede.⁸³

Literatura

- Željko BARTULOVIĆ, Neka pitanja iz povijesti Senja, *Senjski zbornik*, 34, Senj, 2007, 265-296.
- Mile BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju – povodom 500. obljetnice senjskog glagoljskog misala i glagoljske tiskare u Senju*, Jadranska tiskara, Senj, 1994a.
- Mile BOGOVIĆ, Počeci i uspon glagoljice u Senju. U povodu 500. godišnjice senjske glagoljske tiskare, *Riječki teološki časopis*, god. 2, br. 2, Rijeka, 1994b, 157-175.
- Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik*, 25, 1998a, 1-140.
- Mile BOGOVIĆ, Put glagoljice od redovnika preko seoskih svećenika do biskupskog dvora. U povodu 750. obljetnice pisma Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, *Croatia christiana periodica*, 41, Zagreb, 1998b, 53-70.

⁸² Ostaje otvoreno pitanje je li Filip bio latinaš, koji se želio prilagoditi običajima u svojoj biskupiji i zato moli papu da i njemu kao biskupu dopusti uporabu glagoljice u bogoslužju, ili je bio glagoljaš, koji je postavši i biskupom izgubio pravo glagoljanja pa zato posebno moli papu da i njemu kao biskupu dopusti slavljenje službe Božje na staroslavenskom jeziku iz glagoljskih knjiga, poput klera kojemu je biskup.

⁸³ M. BOGOVIĆ, 1994a, 17; 1994b, 174; 1998a, 61; 1998b, 69, 2008, 14: "Činjenica da po biskupu Filipu glagoljica 1248., s papinskim blagoslovom, prelazi prag senjske katedrale i da se staroslavenski jezik od tada čuje i u biskupskim svećanim misama, odrazila se tako povoljno na daljnji razvoj događaja da s pravom možemo reći kako je papinskim pismom senjskom biskupu Filipu od 29. ožujka 1248. postavljen kamen temeljac za uzlazni period hrvatske glagoljske kulture 14. i 15. st."

- Mile BOGOVIĆ, Okolnosti pojave i razvoja glagoljice na hrvatskom području do 1248. godine, *Glagoljica i hrvatski glagolizam*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta, Zagreb – Krk, 2004, 247-260.
- Mile BOGOVIĆ, Senjska glagoljska baština, *Senjski zbornik*, 35, Senj, 2008, 11-26.
- Mihovil BOLONIĆ, Stoljetne veze krčkih i senjskih glagoljaša, *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1975, 81-139.
- Lelja DOBRONIĆ, Templari u Senju, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003, 191-200.
- Branko KRMPOTIĆ, Trgovački ugovor Dubrovnika sa Senjom god. 1248, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1980, 309-317.
- CD I – *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije - Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. I, Listine godina 743-1100. - vol. I, Diplomata annorum 743-1100. continens, M. Kostrenčić (uredio), J. Stipišić – M. Šamšalović (sakupili i obadili), JAZU (Historijski institut), Zagreb, 1967.
- CD IV – *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije - Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. IV, Listine godina 123-1255. - vol. V, Diplomata annorum 1236 . 1255. continens, T. Smičiklas (sabradio i uredio), JAZU, Zagreb, 1906.
- CD V – *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije - Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. V, Listine godina 1256-1272. - vol. V, Diplomata annorum 1256-1272. continens, T. Smičiklas (sabradio i uredio), JAZU, Zagreb, 1907.
- Ivan ČRNČIĆ, *Najstarija poviest krčkoj, osorskoj, rapskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji*, Rim, 1867.
- Daniele FARLATI, *Illyrici sacri tomus quartus: Ecclesiae suffraganeae metropolis Spalatensis*, Venetiis, 1769.
- Ante GULIN, Javna djelatnost notarske kancelarije i kaptola u Senju tijekom srednjeg vijeka, *Senjski zbornik*, 15, Senj, 1988a, 29-46.
- Ante GULIN, Srednjevjekovni Senjski kaptol i njegovi pečatnjaci. Pečat senjskog biskupa Martina, *Senjski zbornik*, 15, Senj, 1988b, 91-108.
- Luka JELIĆ (prikupio), *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*. Krk, 1906.
- Nada KLAIĆ (priredila), *Izvori za hrvatsku povijest, II*, Na izvorima historije, 5 (ur. M. Žeželj), Školska knjiga, Zagreb, 1958.
- Nada KLAIĆ, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, Školska knjiga, Zagreb, 1972.
- Ivan KUKULJEVIĆ, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, pars I, Velocibus typis dris. Ludovici Gaj, Zagrabiae, 1862.
- Ivan KUKULJEVIĆ, *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII*, *Starine*, knj. 24, Zagreb, 1891, 204-252.

- Lujo MARGETIĆ, Senjski statut iz godine 1388., *Senjski zbornik*, 34, Senj, 2007, 5-160.
- Milan MOGUŠ, O otpisu pape Inocenta IV. senjskomu biskupu Filipu, *Riječki filološki dani*, knj. III, Rijeka, 2000, 235-242.
- Šimun MILINOVIĆ, *Crtice o slovenskoj liturgiji: na uspomenu tisućnog goda glagoljice*, Zadar, 1880.
- Darko NEKIĆ, Senjska biskupija u srednjem vijeku, *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997, 31-48.
- Petar POŽAR (sastavio), *Hrvatske pravice*, Split – Zagreb, 1990.
- Ivo PRODAN, *Borba za glagolicu*, I. dio, Poviest glagolice i nje izvori, U nagradjenoj tiskarnici Vitaliani, Zadar, 1900.
- Svetozar RITIG, *Povijest i pravo Slovenštine u crkvenom bogoslužju, sa osobitim obzirom na Hrvatsku. I. sveska od 863 – 1248.*, Tiskara i litografija C. Albrecht., Zagreb, 1910.
- Mirko RAGUŽ, Doprinos Senjana povijesti hrvatske pedagogije, *Senjski zbornik*, 28, Senj, 2001, 251-260.
- Emanuel (Manoilo) SLADOVIĆ, *Povēsti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856.
- Stjepan SRKULJ (priredio), *Izvori za hrvatsku povijest IV.*, Tiskara Hrvatske stranke prava d.d., Zagreb, 1910.
- Stjepan SRKULJ – Koloman RAC (priredili), *Documenta historiam Croaticam spectantia. Za VIII. razred gimnazijski*, Trošak i naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade, Zagreb, 1909.
- Stjepan SRKULJ – Koloman RAC (priredili), *Documenta historiam Croaticam spectantia za više razrede srednjih škola*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1941.
- Bogoslav ŠULEK, *Naše pravice. Izbor zakonah, poveljah i spisah, znamenitih za državno pravo kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske od g. 1202 – 1868.*, Zagreb, 1868.
- Augustinus THEINER, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, maximam partem nondum edita, ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologiia disposita*, Tomus primus: ab Innocentio PP. III. usque ad Paulum PP. III. 1198–1549, Romae, 1863.
- Željko TRKANJEC – Pavao KNEZOVIĆ (priredili), *Documenta historiam Croaticam spectantia (repraesentativa)*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
- Darko ŽUBRINIĆ, *Biti pismen, biti svoj: crtice iz povijesti glagoljice*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, 1994.

THE LETTER OF POPE INNOCENT IV TO SENJ BISHOP PHILIP
IN PRINTED PUBLICATIONS AND HISTORIOGRAPHY

Summary

Historians, philologists and other scientists have often written about the privileges of the Glagolitic mass that Pope Innocent IV gave personally to the bishop of Senj Philip in a letter of 29th March 1248 in their works, in which they discussed the phenomenon of the Glagolitic script, Glagolitic heritage and similar themes. Due to its national significance the transcript of the Latin text of the letter of Pope Innocent IV to Senj's Bishop Philip, as it is noted in the Vatican's registers (Archivio Segreto Vaticano, Reg. Vat, n. 21, f. 522rv), is regularly mentioned in relevant collections of sources for Croatian history, here and there and with a Croatian translation and comments. In the first part of the article the author lists the publications of the transcript of the Latin text and Croatian translation with comments known to him, which are referential upon the quoting of the original. In the second part of the article the author gives an overview of the contents of the letter of Pope Innocent IV and the activity of Philip the bishop of Senj about whom only a little is known about the beginning of his episcopate, more precisely from the year 1248. However, this little known data bears witness to the respectable reputation of Senj's bishop Philip, which extended the boundaries of his bishopric, and is connected with the new mission strategy of the Catholic Church in which the Old Slavic liturgy and Glagolitic script become appropriate means by which orthodoxy was able to protect itself and expand. In this context the significance of the letter of Pope Innocent IV is considered separately and the privilege of Philip the bishop of Senj so that he as a bishop was able to perform the liturgy in the Old Church Slavonic language from the Glagolitic books in those regions where this custom existed. The author based his discussion on the research of Mons. Mile Bogović Ph.D, to whom, in the year when he marks his 75th year and celebrates the 50th anniversary of priesthood, he respectfully dedicates this article.

Keywords: Senj, Glagolitic script, Pope Innocent IV, Senj Bishop Philip